

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес аналітики**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Економіка територіальних громад України в умовах війни

Здобувача вищої освіти
другого (магістерського)
рівня II курсу, групи
ЕМРМз-23-1 спеціальності
051 «Економіка» освітньо-
професійної програми
«Економіка міста та
регіону»



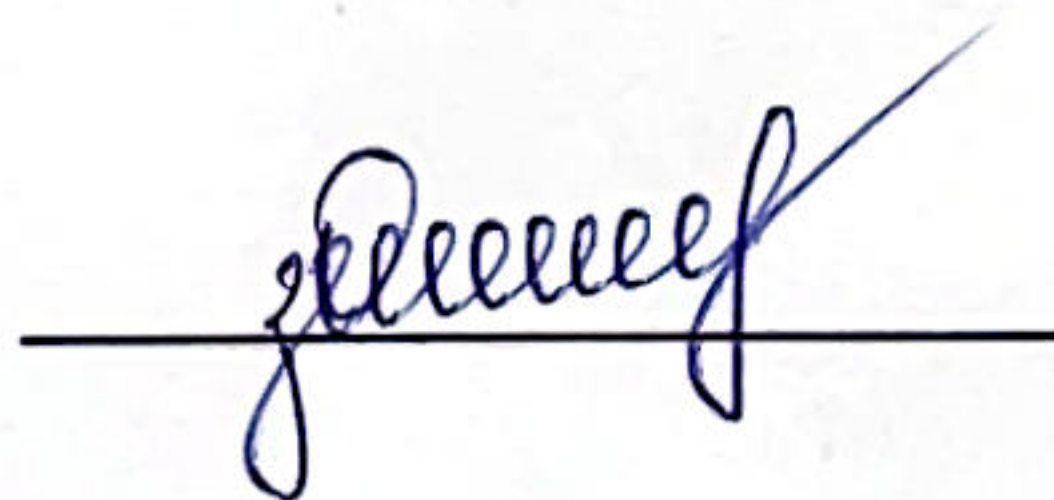
Зіневича А.І.

Науковий керівник



Максименко І.А.
к.філос.н., професор

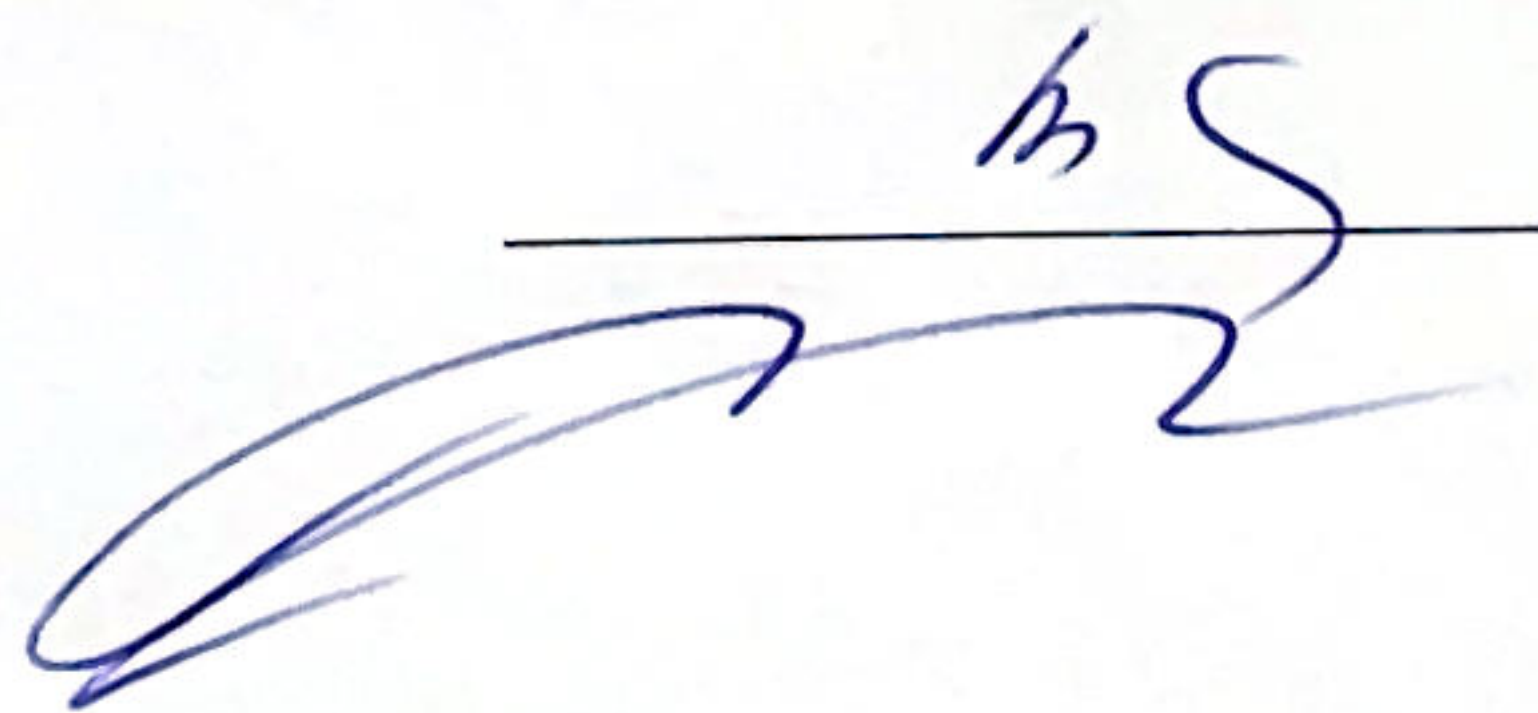
Керівник освітньо-
професійної програми



Скорик М.О.
к.е.н., доцент

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики,
маркетингу та бізнес аналітики протокол від «04» 01 2025 № 1

Завідувач кафедри



Паянок Т.М.
к.е.н., доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація № 28

22.01.25р.
(дата)

[Signature]
(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту
(до захисту, на доопрацювання)

15.01.25
(дата)

[Signature]
(підпис відповідальної особи)

Результат захисту

45

(оцінка)

10.02.25р.

(дата)

[Signature]
(підпис)

Голова комісії:

[Signature]
(підпис)

Г. В. Охріменко
(ініціали)

Члени комісії:

[Signature]
(підпис)

М. О. Скорик
(ініціали)

[Signature]
(підпис)

М. А. Корн
(ініціали)

[Signature]
(підпис)

Л. Б. Юр'єва
(ініціали)

Секретар екз. комісії

[Signature]
(підпис)

М. М. Геліменук

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
------------------	-------------------------	--------------------------	----------	-----------

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ

1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	25		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ

1. Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація	від 0 до 10	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	5	A	10.02.25	Охріменко Т.В. Сторик М.О. Корнієнко Р.В. Гайдар М.М.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики та сталого розвитку

Спеціальність 051 «Економіка»

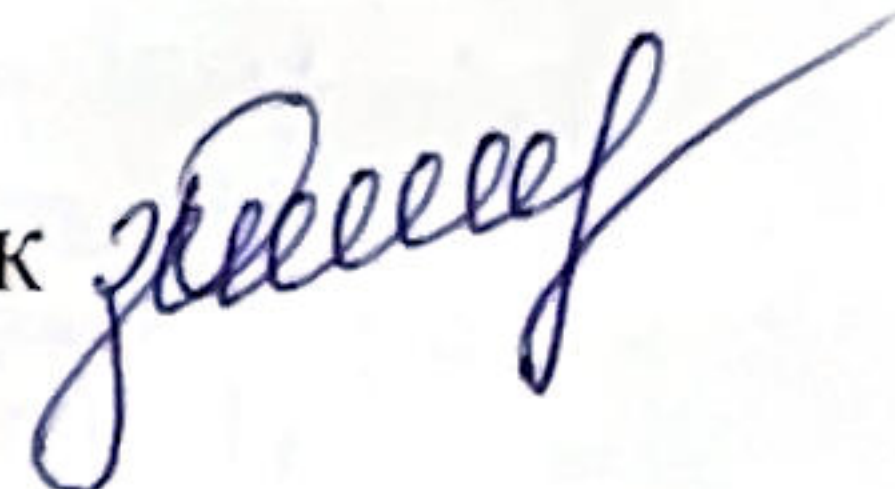
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую

Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку

23. 10. 2023

М.О. Скорик



**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти**

Зіневича Андрія Ігоровича

1. Тема кваліфікаційної роботи Економіка територіальних громад України в умовах війни

2. Затверджена наказом ректора від 21.12.2023 №1717

Строк здачі закінченої роботи 20.01.2025

3. Цільова установка дослідити теоретичні засади та провести оцінку економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Мета роботи дослідження поглиблення теоретичних засад та оцінка економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Об'єкт дослідження процес економічного забезпечення територіальних громад.

Предмет дослідження теоретичні та методичні підходи щодо економічного забезпечення територіальних громад в умовах воєнного стану.

4. Вихідні дані до роботи результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти.

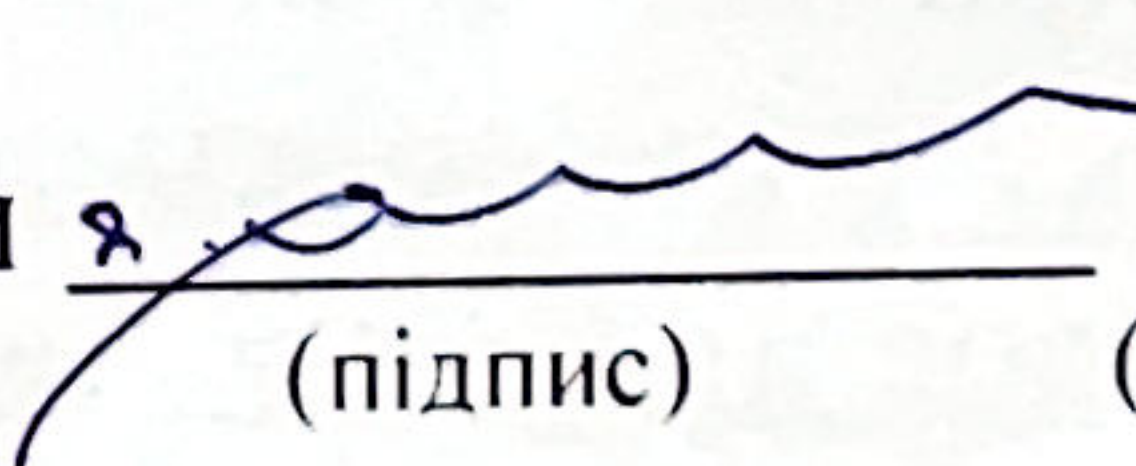
Перелік графічного матеріалу 4 таблиці, шість рисунків.

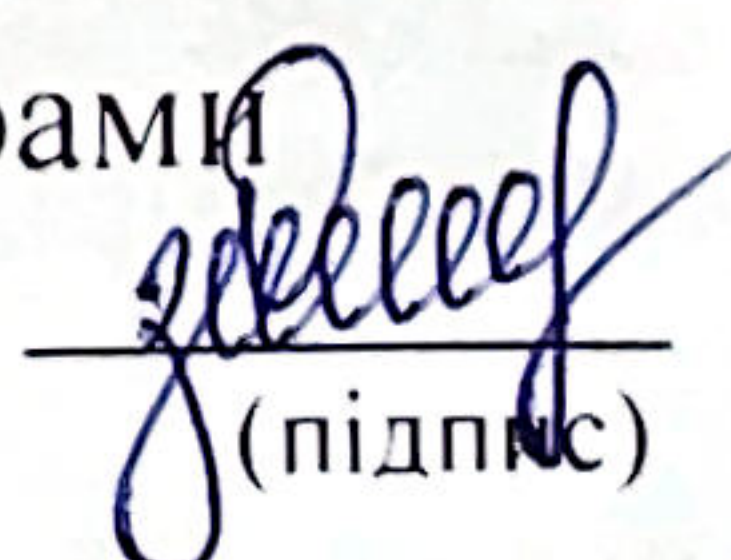
5. Зміст кваліфікаційної роботи: сутність та основні підходи до визначення поняття «територіальна громада»; організаційно-економічні та нормативно-правові основи формування територіальних громад України; особливості розвитку соціально-економічних відносин територіальних громад; аналіз ефективності виконання бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану; оцінка реалізації податкової політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні; інструменти підтримки бізнесу територіальних громад.

6. Календарний план виконання роботи

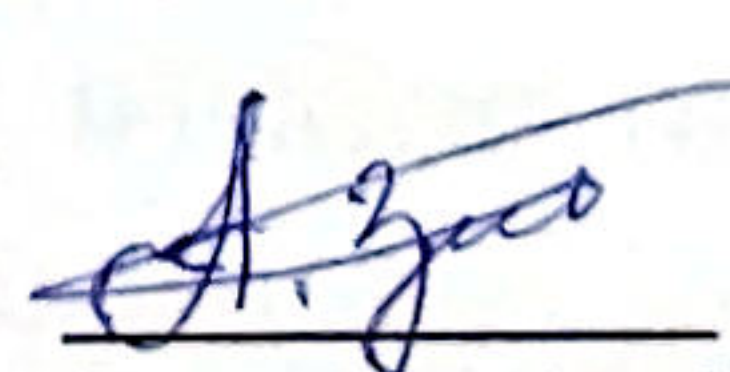
№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2023	23.10.23
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2024	15.04.24
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 28.06.2024	28.06.24
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 10.01.2025	10.01.25
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 17.01.2025	15.01.25
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 20.01.2025	20.01.25
7.	Попередній захист	22.01.2025	22.01.25
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	24.01.2025	24.01.25
9.	Захист роботи	10.02.2025	10.02.25

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2024р.

8. Керівник каліфікаційної роботи  Максименко Ю.
(підпис) (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми  Скочик М.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

 Зинкевич А.У.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Економіка територіальних громад України в умовах війни

Метою роботи дослідження є поглиблення теоретичних засад та оцінка економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Завдання полягають у: розкритті економічної сутності територіальних громад регіону; характеристиці особливостей функціонування територіальних громад; узагальненні інституційно-правового забезпечення розвитку територіальних громад регіону; аналізі організаційного стану та фінансового забезпечення регіонів України; оцінці бюджетного потенціалу територіальних громад розвитку регіону; дослідженні впливу середнього та малого бізнесу територіальних громад на розвиток окремих регіонів України; наданні пропозицій, щодо формування економічного середовища територіальних громад України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження виступає процес економічного забезпечення територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи щодо економічного забезпечення територіальних громад в умовах воєнного стану.

За результатами дослідження сформульовані висновки та пропозиції щодо розвитку й поглиблення теоретичних та методичних аспектів формування економічного середовища територіальних громад України в умовах воєнного стану.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 46 сторінок основного тексту, а також 4 таблиці, шість рисунків, список використаних джерел з 61 найменувань, два додатки.

Ключові слова: територіальна громада, соціально-економічні відносини, економічне середовище, податкова політика, воєнні дії.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023/2025 н.р.

Рік захисту роботи 2025 р.

ANNOTATION

Economy of territorial communities of Ukraine in times of war

The purpose of the research is to deepen the theoretical foundations and assess the economic development of territorial communities of Ukraine in wartime.

The tasks are: to reveal the economic essence of territorial communities of the region; to characterize the features of the functioning of territorial communities; to generalize the institutional and legal support for the development of territorial communities of the region; to analyze the organizational state and financial support of the regions of Ukraine; to assess the budgetary potential of territorial communities for regional development; to study the impact of medium and small businesses of territorial communities on the development of individual regions of Ukraine; to provide proposals for the formation of the economic environment of territorial communities of Ukraine in martial law.

The object of the research is the process of economic support of territorial communities.

The subject of the research is theoretical and methodological approaches to the economic support of territorial communities in martial law.

Based on the results of the research, conclusions and proposals are formulated for the development and deepening of theoretical and methodological aspects of the formation of the economic environment of territorial communities of Ukraine in martial law.

Structure of the qualification work. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a total of 46 pages of the main text, as well as 4 tables, six figures, a list of sources used with 61 names, two appendices.

Keywords: territorial community, socio-economic relations, economic environment, tax policy, military operations.

Year of completion of the qualification work 2023/2025 academic year

Year of defense of the work 2025

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

Довідка про перевірку дипломної роботи на академічний плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Зіневич Андрій Ігорович
2.	Група	ЕМРМЗ-23-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Максименко І. А.
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Дипломна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Економіка територіальних громад України в умовах війни
6.	Рік написання роботи	2024 рік
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	78,89 %
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	% цитувань – 11,28% % схожості – 21,11%

Відповідальна особа

Пілевич Д.С.
(П.І.Б.)



Відгук
керівника випускної кваліфікаційної роботи

Зіневича Андрія Ігоровича здобувача вищої освіти на тему:

“Економіка територіальних громад України в умовах війни”

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретичних засад та оцінки економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Задля досягнення поставленої мети автором виконано *ряд завдань*, зокрема: розкрито економічну сутність територіальних громад регіону; охарактеризовано особливості функціонування територіальних громад; узагальнено інституційно-правове забезпечення розвитку територіальних громад регіону; проведено аналіз організаційного стану та фінансового забезпечення регіонів України; проведено оцінку бюджетного потенціалу територіальних громад розвитку регіону; досліджено вплив середнього та малого бізнесу територіальних громад на розвиток окремих регіонів України; надано пропозиції, щодо формування економічного середовища територіальних громад України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження виступає процес економічного забезпечення територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи щодо економічного забезпечення територіальних громад в умовах воєнного стану.

Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів. Проведене дослідження базувалося на використанні різних наукових підходів і методів, зокрема: монографічний; діалектичний; системний, економічний аналіз; порівняння; узагальнення; економіко-статистичний; структурно-функціональний.

Інформаційною базою дослідження є результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти.

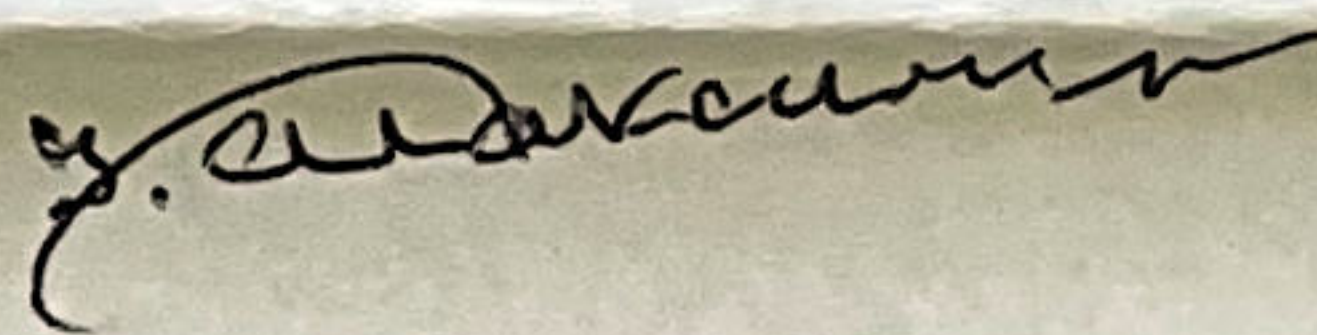
Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад та оцінці економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля підвищення якості життя та розвитку потенціалу громад та повоєнного відновлення.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 46 сторінок основного тексту, а також 4 таблиці, шість рисунків, список використаних джерел з 61 найменувань, два додатки.

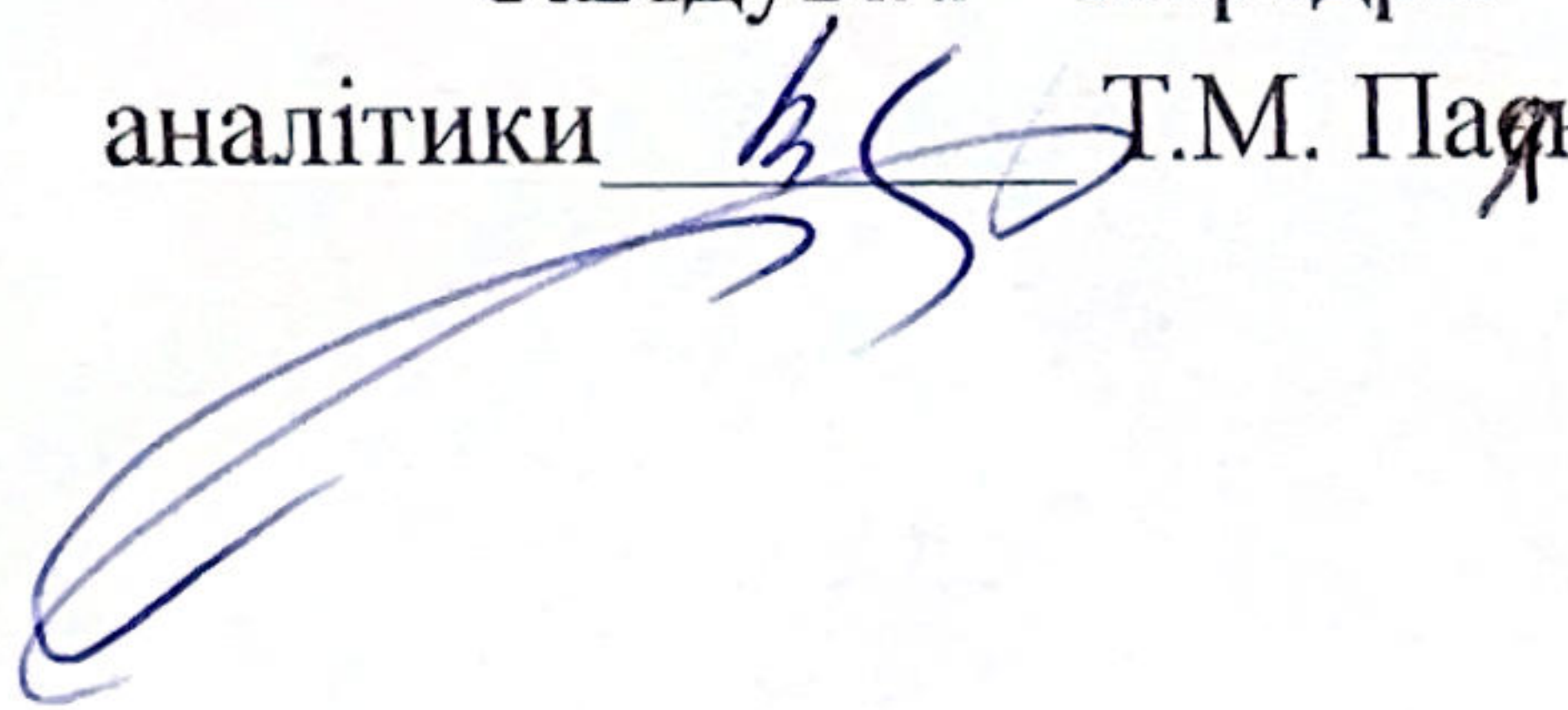
В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам “Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи” та може бути допущена до захисту з високою позитивною оцінкою.

Керівник випускної кваліфікаційної роботи Максименко Іван Андрійович к.філос..н., доцент.



Висновок кафедри про випускну кваліфікаційну (дипломну) роботу здобувача вищої освіти Зіневича Андрія Ігоровича розглянута на засіданні кафедри, протокол від «04» 01 2025 р. № 1 допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики Т.М. Падаюк



Рецензія

на кваліфікаційну (дипломну) роботу

здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Зіневича Андрія Ігоровича

“Економіка територіальних громад України в умовах війни”

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України 24 лютого 2022 року призвела до тимчасової окупації частини території України, значних руйнувань інфраструктури і природних екосистем, мільйонів вимушених переселенців та рекордного падіння економіки України.

Військова агресія російської федерації несе найбільші виклики для формування людського капіталу в Україні як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, оскільки руйнує його демографічну основу. За прогнозами, в Україні посилюватиметься негативна динаміка народжуваності; війна неминуче спричинить зростання рівня смертності та скорочення тривалості життя. Через збройну агресію російської федерації проти України підвищуються ризики падіння доходів та зростання бідності: частка осіб, що змушені економити на їжі у поточному році збільшилась вдвічі, масштаби руйнувань житлових будівель перевищують обсяги усього нового житла, введенного в експлуатацію за останні сім років; від бомбардувань та обстрілів постраждали заклади освіти та охорони здоров'я. Війна також поглиблює соціальну нерівність через ускладнення доступу жителів різних територій до публічних послуг.

Кваліфікаційна робота Зіневича А.І. містить три розділи.

У *першому* розділі кваліфікаційної роботи розглянуто теоретичні засади функціонування територіальних громад України в умовах війни: сутність та основні підходи до визначення поняття “територіальна громада”; організаційно-економічні та нормативно-правові основи формування територіальних громад України; особливості розвитку соціально-економічних відносин територіальних громад.

У *другому* розділі автор пропонує підходи до оцінювання економічного розвитку територіальних громад в умовах війни: здійснено аналіз ефективності виконання бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану; оцінено реалізацію податкової політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні; розглянуто інструменти підтримки бізнесу територіальних громад.

Третій розділ присвячений розгляду формування економічного середовища територіальних громад в умовах воєнного стану.

У Висновках міститься ряд цікавих пропозицій. Важливою передумовою структурних змін у територіальному розвитку є належне правове, організаційне та економічне забезпечення функціонування територіальних громад. Підкреслено важливість комплексного застосування принципів формування організаційної структури громади, таких як ефективність, інституційність, самостійність, мобільність, економічність, оптимізація, системність, пропорційність, узгодженість інтересів та спеціалізація. Виділено три основні сектори впливу на місцевий економічний розвиток: громада, населення та бізнес-структури. Обґрунтовано, що кожен учасник процесу отримує свої вигоди: бізнес - сприятливі умови для діяльності; населення - створення робочих місць; місцевий бюджет - податкові-надходження, які спрямовуються на покращення умов життя населення, підтримку бізнесу та розвиток територіальної громади загалом.

В цілому, кваліфікаційна робота відповідає вимогам "Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи" та може бути допущена до захисту з високою позитивною оцінкою.

Рецензент К. е. н., доцент, викладач Страхименюк
фахового коледжу Чне'верситету "Україна"

(науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)



(підпис, М.П.)

Жованевий Д.Д.

(ініціали, ПІБ)

« 17 » січня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	10
1.1. Сутність та основні підходи до визначення поняття «територіальна групада».....	10
1.2. Організаційно-економічні та нормативно-правові основи формування територіальних громад України	15
1.3. Особливості розвитку соціально-економічних відносин територіальних громад	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	23
2.1. Аналіз ефективності виконання бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану.....	23
2.2. Оцінка реалізації податкової політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.....	27
2.3. Інструменти підтримки бізнесу територіальних громад	32
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	38
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації та децентралізації, питання економічного розвитку територіальних громад набуває особливої актуальності. Це зумовлено необхідністю підвищення конкурентоспроможності місцевих економік, покращення якості життя населення, а також забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів. Концепція економічного розвитку територіальної громади відіграє ключову роль у формуванні ефективної стратегії розвитку, що дозволяє максимально використати потенціал громади, залучати інвестиції, стимулювати зростання місцевого бізнесу та покращувати інфраструктуру.

Умови воєнного стану, в яких знаходиться наша країна посилює актуальність дослідження. Враховуючи ці обставини, важливо налагодити ефективну взаємодію між центральними органами державної влади та місцевим самоврядуванням з урахуванням принципу субсидіарності. У таких умовах, важливим та актуальним є визначення пріоритетних завдань, які мають покладатися на органи місцевого самоврядування територіальних громад, щодо забезпечення їх спроможності загалом та економічної здібності зокрема. Це допоможе забезпечити максимальну ефективність в управлінні ресурсним потенціалом і можливостями відповідних територій та налагодити координацію діяльності всіх владних інститутів, з метою своєчасного забезпечення нагальних потреб фронту та відновлення економіки.

Наукові дослідження теоретичних основ розвитку територіальних громад розглядають в наукових публікаціях такі вчені: Н. Альошина, Л. Беновська, О. Бориславська, А. Буряченко, Ж. Гербер, І. Гринчишин, Я. Жаліло, Є. Кулаков, О. Лиска, І. Лютий, І. Луніна, А. Павлюк, Л. Сухарська, Н. Спасів, О. Черчатий, І. Шумляєва та інші.

Мета полягає у поглибленні теоретичних засад та оцінці економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Задля досягнення поставленої мети виокремлено ряд завдань, зокрема:

- розкрити економічну сутність територіальних громад регіону;
- охарактеризувати особливості функціонування територіальних громад;
- узагальнити інституційно-правове забезпечення розвитку територіальних громад регіону;
- провести аналіз організаційного стану та фінансового забезпечення регіонів України;
- провести оцінку бюджетного потенціалу територіальних громад розвитку регіону;
- дослідити вплив середнього та малого бізнесу територіальних громад на розвиток окремих регіонів України;
- надати пропозиції, щодо формування економічного середовища територіальних громад України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження виступає процес економічного забезпечення територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи щодо економічного забезпечення територіальних громад в умовах воєнного стану.

Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів. Проведене дослідження базувалося на використанні різних наукових підходів і методів, зокрема: монографічний; діалектичний; системний, економічний аналіз; порівняння; узагальнення; економіко-статистичний; структурно-функціональний.

Інформаційною базою дослідження є результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад та оцінці економічного розвитку територіальних громад України в умовах війни.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля підвищення якості життя та розвитку потенціалу громад та повоєнного відновлення.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 46 сторінок основного тексту, а також 4 таблиці, шість рисунків, список використаних джерел з 61 найменувань, два додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Сутність та основні підходи до визначення «територіальна громада»

Територіальні громади (далі-ТГ) як фундаментальні елементи національної економіки відіграють важливу роль в економічному розвитку країни. Вони є основою для реалізації регіональних ініціатив, залучення інвестицій, сприяння підприємництву та створення нових робочих місць.

Для зміцнення позицій територіальної громади як гаранта забезпечення життєдіяльності території, соціально-економічного феномену місцевого самоврядування, у соціально-економічному просторі держави, необхідно звернути увагу на два аспекти:

- теоретичне вивчення та осмислення видів тлумачення поняття «територіальна громада».
- зміна характеру та ролі регіональних громад у державному регіональному економічному просторі відповідно до умов децентралізації.

Аналіз наукових публікацій показує, що залишаються невирішеними питання організації, функціонування та фінансового забезпечення ТГ як невід’ємної складової регіонального та загальнодержавного розвитку. Тому виникає потреба в загальному науково-теоретичному та методологічному осмисленні сутності поняття «територіальна громада», що дасть змогу виявити її характеристики, аспекти та роль у розвитку регіону як економічного явища (табл.1.1).

Аналіз виявив, що у значній частині теоретичних підходів відсутній єдиний погляд на ситуацію та практичні аспекти розвитку територіальних одиниць. Вплив політичних, соціальних та економічних відносин у громадянському суспільстві призвів до розвитку інститутів місцевого

самоврядування, що призвело до формування різних способів мислення щодо ознак та підходів до визначення «територіальна громада».

Таблиця 1.1.

Сутність поняття «територіальна громада»

Автор	Визначення
Альошина Н.	«Територіальна громада – первинний суб’єкт місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб жителів (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців), що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об’єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста і безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення та пов’язані індивідуально-територіальними зв’язками системного характеру» [1]
Гербер Ж.	«Територіальні громади самоорганізовані та базовані на праві власності, регульовані чіткою публічною політикою, яка стимулює їх до взаємодії в рамках політико-адміністративного об’єднання» [2]
Кулаков Є.	«Територіальна громада – сукупність фізичних осіб (громадян України, осіб без громадянства, іноземців), пов’язаних спільною територією постійного проживання (в селі, селищі, місті), які мають спільні соціально-культурні, економічні, професійні інтереси, а також мають право здійснювати місцеве самоврядування безпосередньо або через створені нею органи та мають можливість діяти на корпоративній основі для вирішення місцевих проблем» [3]
Лиска О.	«Територіальна громада – спільнота людей, об’єднаних на основі спільних інтересів, місця проживання та господарської діяльності, які мають почуття спільноти і вирішують питання місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування» [4]
Шумляєва І.	«Територіальна громада – жителі самоврядної адміністративно-територіальної одиниці, що постійно або переважно проживають на її території, об’єднані спільними інтересами та наділені достатніми фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами для виконання завдань та функцій місцевого самоврядування» [5]

Так, український науковець О. Батанов визначає громаду в контексті історичних, правових, соціальних, національно-культурних особливостей на основі еволюційно сформованих традицій та виділяє притаманні їй ознаки: взаємовідносини та соціальна поведінка у громаді; соціальна взаємодія відповідно до інтересів та напрямів життєдіяльності території, локації, окремих її громадян [6].

На думку Я. Варда, В. Колосовські, сутністю громади є такі характеристики: суб'єкт місцевого самоврядування; жителі громади як угруповання самостійних суб'єктів правовідносин; групування трудового потенціалу; суб'єкт бюджетного права та комунальної власності; осередок зі своїм культурним та історичним надбанням [7].

Європейський вчений К. Іонассен зазначає, що громаді притаманні такі ознаки: територія; населення; взаємопов'язаність спеціальних частин громади з певним поділом праці в них; єдність та незалежність громади; корпоративна скерованість до вирішення місцевих викликів; спільна культура та соціальна система, які об'єднують діяльність жителів громади [8].

О. І. Сушинський зауважив, що для формування громади важлива наявність таких елементів, як територіальна і соціальна складові. Дослідник визначив такі ознаки громади: «село-селище-місто – адміністративно-територіальна одиниця; наявність місцевих органів публічного управління; постійне проживання сукупності місцевого населення в певній локації; внутрішні взаємозв'язки та взаємодія між членами спільноти; наявність спільних інтересів та колективна свідомість у їх визначенні» [9].

Американський науковець Д. Хіллері розглянув понад 90 дефініцій територіальних утворень та визначив поняття як «територіально відокремлене об'єднання індивідів, міцно пов'язаних між собою соціальними настановами». У результаті наукових напрацювань дослідник виокремлює фундаментальні ознаки громади: територія, соціальні та загальні зв'язки [10]. На його думку: «місцезастосування локації та соціальна взаємодія членів утворення є базовими елементами громадського життя суспільства».

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що переважна більшість дослідників у цій галузі використовують різні підходи до характеристики спільнот і виділення ознак за певними критеріями.

Вітчизняний науковець М. П. Орзіх дав визначення громаді: «первинний суб'єкт місцевого самоврядування, до складу якого входять громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що постійно мешкають або працюють на даній

території, або володіють на території нерухомим майном, або сплачують місцеві податки та збори» [11]. Автор акцентує увагу на територіально-економічній ознаці.

За В. І. Кравченко, територіальну громаду визначено як «сукупність громадян України, що спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус». ТГ розглядається як: базова адміністративно-територіальна одиниця; форма організації місцевої влади; суб'єкт цивільно-правових відносин, господарюючий суб'єкт [12].

Отже, дослідження різних концептуальних підходів до визначення поняття «територіальна громада» свідчить про наявність подібних елементів і дає підстави акцентувати увагу на основних характеристиках територій (табл.1.2.).

Таблиця 1.2.

Основні характерні ознаки територіальної громади за різними підходами

Ознака	Сутність
Територіальна	Певна територія є самостійною адміністративно-територіальною одиницею (село-селище-місто) із своїм місцевим населенням
Інтеграційна	Об'єднання всіх жителів громади, які на постійній основі проживають на її території
Політична	В рамках законодавства держави громада є гарантом місцевих публічно-правових інтересів
Соціально-психологічна	Соціальна згуртованість і взаємодія заради загального блага громади базуються на колективній свідомості кожного члена та психологічній ідентифікації з громади.
Історико-культурна	Центр з історичною спадщиною, яка формує особливий спосіб життя в соціокультурному просторі
Фіскальна	Населення ТГ є платниками податків та зборів
Майнова	Право власності та управління місцевим комунальним майном, а саме: природні ресурси, землі, місцевий бюджет і т.д.
Екологічна	Відновлення навколишнього природного середовища, забезпечення охорони тощо.

Джерело: сформовано на основі [9]

Узагальнюючи погляди дослідників на визначення ознак та характеристик поняття «територіальна громада» з використанням різних підходів, виділено чотири концептуальні підходи, а саме:

1. Територіальний підхід, який являється базовим і найпоширенішим, оскільки характеризує спільноту, яка пов'язана з певним місцем розташування, та визначається як: об'єднання діючих осіб, первинний об'єкт місцевого самоврядування, який має територіальну приналежність [13]; люди, сукупність фізичних осіб зі спільною територією та спільністю інтересів [14]; складна кумулятивна форма, поєднання територіального розташування та важливості місцевих інтересів [15].

2. Соціальний підхід, який характеризує громаду як соціальне утворення із соціально-територіальними спільними рисами, основою якого є соціальна взаємодія його індивідів на засадах системності зв'язків, спільних інтересів, відносин та потреб, зокрема: об'єднання індивідів, спільність, певний соціальний організм, пов'язаний між собою соціальними настановами, спільними потребами та інтересами [16]; особи з приналежністю до певної соціальної групи [17]; визначена група індивідуальностей зі здатністю формувати кооперативну поведінку як основу соціальних норм громади, за умови зацікавленості всіх учасників процесу [18].

3. Правовий підхід сутність якого полягає в наявності правового статусу громади, в якому вона є суб'єктом місцевого самоврядування із певними своїми функціями: самоорганізація громадян, визнана законом група людей, спільність жителів, яка має право вирішувати місцеві справи виразом своєї волі, захищати свої права та інтереси в межах чинного законодавства [19]; сукупність громадян України із законодавчо визначеним правовим статусом як: локальна одиниця, господарюючий суб'єкт, суб'єкт цивільно-правових відносин [20].

4. Комплексний підхід характеризується групуванням більшої кількості ознак у визначенні терміну, його суттєвій основі та всебічно характеризує громаду: внутрішньо пов'язане об'єднання людей, сукупність людей певної території, сукупність громадян України зі своєю культурною спадщиною, колективними інтересами, громади здійснюють різні види діяльності для задоволення своїх економічних та соціальних потреб [20]; первинний суб'єкт місцевого самоврядування в складі громадян України, іноземців, осіб без

громадянства, вимушених переселенців, біженців (або/та інших категорій громадян, які в певний момент проживають, працюють, мають нерухоме майно на території громади), яких поєднує спільна територія проживання, колективні інтереси, соціально-економічні питання місцевого значення, які є платниками податків та зборів на місцевому рівні [15]; свідомо сформована людська спільнота із соціальною та політичною активністю, життєзабезпечена ресурсами (економічними, фінансовими, природними) [21].

Отже, комплексний підхід є найбільш розширеним для визначення ознак територіальної громади оскільки у ньому поєднані такі ознаки, як: територіальна, правова, історично-культурна, соціальна, екологічна, економічна, ресурсна та інтеграційна.

1.2. Організаційно-економічні та нормативно-правові основи формування територіальних громад України

Зміни в адміністративно-територіальному устрої України посилили проблему розподілу повноважень між державною та місцевою владою, дали поштовх до перебудови організаційно-економічної основи управління територіями.

Організаційно-економічне регулювання ТГ в напрямку досягнення спроможності та підтримки життєдіяльності визначається специфікою конкретної сфери, відповідно до якої місцеві адміністративні органи обирають стратегії своєї діяльності та свого подальшого розвитку.

Організаційно-економічний механізм діяльності місцевого самоврядування впливає на здійснення та подальшу діяльність території та визначається комплексом правових, фінансових, ресурсних, організаційних та управлінських інструментів.

Складовими організаційно-економічної підтримки місцевої влади є наявність адміністративних, правових, організаційних та економічних інструментів, здатних підвищити рівень конкурентоспроможності та покращити результати місцевого розвитку (Додаток А).

Головними складовими розвитку територіальних громад є організаційні та економічні інструменти місцевого управління, що мають залежність від законодавчо встановленого нормативно-правового забезпечення державної регіональної політики.

Органи місцевого самоврядування координують та виконують функції процесу формування організаційної та економічної системи управління територій шляхом діагностики місцевості відповідно з її особливостями, підбору стратегії, інструментів, методів й алгоритму дій до подальшого розвитку. Економічна життєздатність території залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів, таких, як: розташування, якості побудови місцевої системи управління та стратегії місцевого розвитку, наявності достатнього фінансового забезпечення та ресурсів.

Економічна криза в Україні в 1992 р. призвела до змін та вдосконалення статей з питань структури місцевого самоврядування. Ці ж зміни було внесено ідо Конституції України (1996 р.) [22], а також в Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) [23]. Цей Закон регламентував систему, гарантії місцевого самоврядування в Україні на основі правового статусу, організації, діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Однак протягом тривалого часу постало питання дискусій у здібності. Однак упродовж тривалого часу постало питання дискусій у спроможності органів місцевої влади базового рівня виконувати законодавчо певні повноваження їх функціонування, які у переважній більшості переходили на виконання ТГ міст обласного значення. Причина полягала у надмірному подрібненні та фінансовій неспроможності ТГ.

На законодавчому рівні встановлено низку нормативно-правових актів, які складають основу правової та фінансової діяльності органів місцевого самоврядування:

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.) [24], в ній визначено: «проблеми, механізми та терміни формування ефективної місцевої автономії, оптимальний розподіл повноважень між територіальними органами влади та державною владою, забезпечення комфортного життя на території, якісні державні послуги, узгодження інтересів між державою та місцевим самоврядуванням». Вказано принципи правової, управлінської, організаційної та фінансової автономії органів місцевого самоврядування, які закладені у Європейській Хартії місцевого самоврядування [25], ратифікованій ще у 1997 р.

2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» прийнятий у 2014 р. [26] визначає: «організаційно-правові основи співробітництва громад, їх форми, принципи, механізми, фінансування, стимулювання і контроль їх співробітництва».

3. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» затверджена у 2015 р. [27] трактує те, що децентралізація влади визначена одним із основних напрямів розвитку країни: «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування».

4. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який було прийнято у 2015 р. [28] трактує, що: «територіально суміжні громади об'єдналися в одну територіальну цілісність, в основі якої визначено ядро – єдиний центр місцевого самоврядування з представницькими органами влади. Обов'язковими умовами передбачено факт збереження доступності та покращення якості публічних послуг; врахування чинників історії території –

етнічних, історичних, культурних, які мають вплив на подальший соціально-економічний розвиток ТГ».

5. Постанова КМУ № 214 «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» прийнята 2015 року [29] визначає: «механізми формування спроможних ТГ, порядки розроблення їх перспективних планів. Фінансова спроможність територіальної громади залежить від наявності та ефективного використання ресурсного потенціалу (природний, економічний, фінансовий, кадровий тощо), що здатний забезпечити стале економічне зростання та покращити соціальні умови проживання її мешканців шляхом ефективного місцевого управління».

Вважається, що продовженням реформи децентралізації в Україні є прийняття у 2020 р. ряду нормативно-правових актів, а саме: урядові «Затвердження перспективних планів нового територіального устрою України», що визначають новий територіальний устрій держави, і Постанова ВРУ «Про утворення та ліквідацію районів» [30], що встановлює оновлений перелік районів України та віднесених до них населених пунктів, з яких складається територіальна громада.

Регулювання та правове забезпечення є основною, продуманою основою низки заходів та етапів становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні, які дозволять досягти найбільших результатів у трансформації адміністративно-територіального устрою України.

Отже, чинниками впливу на формування та економічний розвиток територіальних громад є:

1. Організаційне забезпечення: «стратегія, цілі розвитку територій, методи управління, комунікація з населенням, співробітництво з іншими громадами, відтворення та пошук нових джерел надходження ресурсів громади»;
2. Економічне забезпечення: «місцевий бюджет, комунальне майно, трудові, природні та земельні ресурси»;
3. Нормативно правове забезпечення: «законодавчі правила функціонування територіальних утворень».

1.3. Особливості розвитку соціально-економічних відносин територіальних громад

Формування громади, як одне із завдань децентралізації, має на меті забезпечення її розвитку. Різні дослідники трактують поняття «розвиток» по-різному, але більшість вважає розвиток позитивною зміною. Розвиток також в основному пов'язаний з економічною сферою, але враховується і тісний зв'язок із соціальною складовою. При цьому економічна складова розглядається як джерело вирішення проблем в суспільстві, в тому числі соціальних. Соціально-економічний розвиток в основному розглядається на макроекономічному рівні держави, але його неодмінною складовою є розвиток ТГ.

Суспільно-економічний розвиток громад має за мету будь-які зміни в громаді, як соціумі, які можливі завдяки економічній складові. Соціально-економічний розвиток територіальних громад можна розглядати як складову суспільно-економічного розвитку, що передбачає зміни в матеріальній основі відносин, які виникають між економічними суб'єктами та соціальними групами. Такий розвиток спрямований на спільну діяльність громади, бізнесу та влади [31].

У зв'язку з тим, що територіальна громада, як інституція, виконує суспільні функції, важливим є розвиток саме суспільно-економічних відносин, які формуються в тому числі і навколо задоволення соціально-економічних потреб громади [32].

Одним із важливих інструментів в розвитку суспільно-економічних відносин являється об'єднання громад, яке створює можливість об'єднувати громади. Об'єднання ТГ торкається управлінської ланки, адже утворюється єдиний центр вирішення питань територіального розвитку громад, які увійшли в об'єднання. Це також передбачає диверсифікацію інтересів громад, наслідком чого є захист інтересів через представників, представництво яких в єдиному органі управління відповідає визначеному складу об'єднаних громад. Якщо

об'єднання ґрунтується на засадах добровільності, тоді значно посилюється економічний розвиток та фінансове забезпечення громади [33].

Суспільно-економічні відносини, що виникають між інституціями громади, мають враховувати еквівалентність їх важливості та спрямованості на добробут громадян. Щоб розвивати громаду, самі жителі громади повинні займати активну позицію та брати участь у багатьох різноманітних громадських процесах. Оскільки потреби громади знаходяться в основі розвитку, люди самі повинні сформувати зміст та перелік потреб, а також і засоби задоволення цих потреб. Важливу роль у цих процесах відіграють інформаційно-комунікаційні технології, які використовуються не лише для забезпечення соціальної комунікації, а й для забезпечення зв'язків між громадами, урядами та бізнесом. У громадах управлінські рішення приймаються орієнтуючись на конкретних мешканців із їх конкретними потребами, так формуються «розумні» мешканці, «розумне соціальне середовище», що зумовлює появу smartспівтовариств.

Е-комунікації в суспільно-економічних відносинах передбачають:

- 1) створення гнучкої мережевої телекомунікаційної електронної архітектури (у т. ч. бездротової);
- 2) формування цифрових платформ публічного спілкування та спільної діяльності;
- 3) безперервний моніторинг і аналіз різноманітних даних (безупинна робота різних автономних сенсорів, передавачів, реєстраторів тощо);
- 4) освоєння цифрових та електронних технологій у системі публічного менеджменту (місцевого самоврядування) [34].

До основних складових суспільно-економічних відносин, якими в Україні тривалий час нехтували, належать: «інститути особи, сім'ї, родини, громади, праці та приватної власності з пріоритетним значенням; делегування функцій суспільства державі з чітким їх розмежуванням; орієнтування системи управління на добробуті суспільства; збалансоване функціонування таких засад суспільства, як гідність, солідарність, субсидіарність і спільне благо, що виключає надання переваг будь-якій з них; забезпечення розвитку відносин у

тісному взаємозв'язку з економічними процесами максимального повного циклу відтворення» [35].

Стан суспільно-економічних відносин, так як і стан економіки повинен враховуватись в державній політиці та відображатись в її структурних реформах. З цією метою розглядається не лише забезпечення новими робочими місцями, але й модернізації виробництва на засадах інноваційності [36].

З досвіду післявоєнної відбудови Боснії та Герцеговини відомо, що ігнорування проблеми цілеспрямованого створення робочих місць призвело до виникнення зневіри населення у кращому майбутньому і хронічного безробіття, яке ще протягом 10 років після закінчення війни (у 1996-2007 рр.) зберігалось на рівні 30-40% робочої сили і донині залишається одним з найвищих в Європі (16%). Після війни велика маса працездатного населення потребуватиме швидкої інтеграції в нову систему суспільно-економічних відносин. Перш ніж удосконалювати існуючі інститути потрібно відновити зруйнований інститут праці, адже право на працю – це первинна потреба людини у цивілізованому світі [36].

Розвиток суспільно-економічних відносин в умовах високої самоорганізації суспільства передбачає перетворення взаємозв'язків «суспільство – економіка – держава» на «громадянське суспільство – ринкова економіка – правова держава». Громадянське суспільство розглядається як ключовий фактор відповідних змін орієнтований на виявлення й вирішення перш за все соціальних проблем. При цьому потрібно враховувати конфлікт інтересів, що може виникати між цілями держави, економіки й суспільства. Громадянське суспільство відноситься до середовища, що об'єднує економіку та державу, і сприяє гармонізації відносин між приватним бізнесом та державною політикою, визначаючи оптимальну структуру суспільних потреб, а також сприяючи взаємній реалізації інтересів усіх складових системи взаємозв'язку «громадянське суспільство – ринкова економіка – правова держава» [37].

Отже, розвиток суспільно-економічних відносин в територіальній громаді як складній системі, до складу якої входять різноманітні інститути, потребує

врахування не лише економічних, але також і соціальних, політичних й інших аспектів функціонування громади, що має розглядатись у нерозривному взаємозв'язку з регіональним і державним розвитком.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Аналіз ефективності виконання бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану

Соціально-економічні трансформації, які зараз відбуваються у політичному й економічному просторі, неухильно впливають на розвиток територіальних громад та процес формування їх бюджетних можливостей, висуваючи вимогу органам місцевого самоврядування щодо здатності відстоювати обороноздатність, самодостатність і поступ територій. Такі обставини настійно підкреслюють потребу налагодження ефективної системи фінансового управління на місцевому рівні задля сприяння загальнодержавному економічному прогресу й конкурентоспроможності територій. У контексті місцевих бюджетів ефективна фіскальна політика є ключовим чинником забезпечення стійкого функціонування спроможних ТГ [38].

Ефективне формування та використання бюджетів місцевого самоврядування, розвиток бізнесу та інфраструктури можуть забезпечити фінансову незалежність територіальної громади. Можна погодитися з думкою вчених, що: «особливу роль у вирішенні питання фінансового забезпечення розвитку окремої території, в управлінні місцевими фінансами відіграє вміння використовувати особливості окремої території, знаходити різноманітні джерела фінансових ресурсів, акумулювати їх, ефективно використовувати та розподіляти, створювати умови для ефективної реалізації економічних планів і проектів, розв'язувати соціальні програми на місцевому рівні» [39].

Місцевий бюджет територіальної громади є фундаментом забезпечення її господарської діяльності. Утворена на державному законодавчому рівні бюджетно-податкова система визначає самостійність місцевих бюджетів через доходи. В процесі дослідження виявлено недостатність їх акумулювання на місцевих рівнях, причиною цьому є низька частка власних коштів, що

призводить до необхідності підвищення дотаційності місцевих бюджетів. У зв'язку з цим аналіз особливостей формування місцевих бюджетів та оцінка рівня їх фінансової стійкості дасть змогу виявити диспропорції розвитку територій. Першочерговим завданням органів місцевого самоврядування є покращення процесу формування місцевих бюджетів, необхідність забезпечення їх фінансової стійкості на основі методичного інструментарію [40].

Виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками по за 2024р. (жовтень включно) зображено на рис. 2.1.



Рис. 2.1. Виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками

Загалом досліджуючи ефективність використання бюджетного потенціалу місцевих бюджетів територіальних громад, потрібно виокремити, що аналіз надходжень основних бюджетоутворюючих податків та чинників, що мають вплив на такі надходження відбувається з допомогою певних показників, зокрема: податку на доходи фізичних осіб (далі- ПДФО), акцизу, єдиного податку, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та плати за землю. Саме завдяки такій основі наповнення вітчизняного бюджету місцеві громади на початок війни могли розраховувати на стійкість власних джерел доходів (Додаток Б).

Внаслідок масштабного переміщення населення, руйнування об'єктів інфраструктури, зміни господарської діяльності підприємств формування дохідної частини бюджету та розподіл витрат відбувається нерівномірно, що дестабілізує фінансову стабільність муніципалітетів. Під час воєнних дій райони в зонах бойових дій або поблизу них зазнають зменшення податкових надходжень, меншої кількості платників податків і зменшення бази місцевого оподаткування, що призводить до втрати прибутку для багатьох людей.

Проведений структурний аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад за період 2017 - 2023 року показує нестабільність надходжень протягом аналізованого періоду. Так можна стверджувати, що, наприклад, порівняно з довоєнним 2021 р., бюджетні можливості територіальних громад у 2023 р. сумарно зросли на 25,5 %, що перевищило приріст державного бюджету. Одночасно, загальні надходження місцевих бюджетів перевищили видатки на суму 5,8 млрд грн. У 2023 році сумарні доходи регіонів були виконанні на 97,6 %, становлячи 652,6 млрд грн, де значну частку склали податкові надходження, а саме 434,5 млрд грн (66,6 %), з яких найбільшу питому вагу займали податки на доходи, податки на прибуток та податки на збільшення ринкової вартості (70,15 %) та місцеві податки та збори (23,01 %).

Зокрема, ключовими результатами аналізу, які засвідчують ефективність і стабільність сплати податків сьогодні в Україні, є [40]:

- через війну ПДФО, який має найбільшу питому вагу в структурі доходів місцевих бюджетів, знизився шляхом вилучення військового податку до держбюджету. Проте, якщо порівнювати з довоєнними показниками, наприклад з 2017 роком, то спостерігаються позитивні тенденції завдяки успішному проведенню державних податкових реформ;

- внаслідок новацій у податковому законодавстві, зокрема щодо переходу великого бізнесу на спрощену систему оподаткування, відбулося зростання єдиного податку на 8,6 млрд грн порівняно з 2022 роком, особливо у тих регіонах країни, де розмістився релокований бізнес;

- ситуація зі сплатою податку на землю значно гірша, коли динаміка надходжень до місцевих бюджетів протягом 2022 року була негативною і лише починаючи з грудня цього ж року відбулося зростання. Проте навіть незважаючи на неоднозначний прояв сучасних позитивних результатів щодо сплати податку на землю (загальний приріст у 2023 році становив 5 млрд грн), місцеві бюджети досі не змогли досягти довоєнного рівня.

- у воєнний період найбільше скоротилися надходження від акцизів через запровадження податкових пільг на імпорт пального у 2022 році. Подібне

зростання податкових надходжень відбулося лише наприкінці 2022 року після часткового відновлення мита на пальне.

Звичайно, важливо розуміти, що територіальні громади є різні, і багато з них не є повністю ефективними, але здатність швидко адаптуватися до нових реалій у зв'язку з політичними та економічними змінами робить їх спроможними користуватися перевагами доступної політики. Ефективно використовувати ресурси та збільшити отримані фінансові ресурси. Війна однозначно продемонструвала стабільність місцевої влади, міцність фінансової бази територіальних громад, її здатність протистояти серйозним зовнішнім загрозам на місцевому рівні.

Отже, можна сказати, що наслідками повномасштабної війни є руйнування інфраструктури, зниження виробництва та зниження споживчої активності населення. Значно зменшилися надходження до місцевих бюджетів, а додаткові видатки на гуманітарну допомогу, відновлення пошкоджених об'єктів, підтримку внутрішньо переміщених осіб загострили фінансову скруту окремих ТГ. У контексті порівняння довоєнних і воєнних показників бюджетоутворюючих податкових надходжень, місцеві органи влади продемонстрували вражаючий результат — виконання бюджету з профіцитом у 2022–2023 роках, що відрізняється від дефіцитного держбюджету. Це стало можливим завдяки локалізації бойових дій, ефективному пошуку нових джерел доходів і їх успішному впровадженню для забезпечення фінансової стабільності громад. Посилення місцевого підприємництва, дотримання податкового законодавства, стимулювання інвестицій із значним соціально-економічним ефектом, а також активна співпраця з міжнародними організаціями та благодійними фондами для залучення фінансової допомоги сприятимуть ще ефективнішому управлінню фінансами на місцевому рівні в умовах воєнного конфлікту.

2.2. Оцінка реалізації податкової політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні

Оподаткування є одним з важливих інструментів формування фінансових ресурсів конкретного суспільного утворення, впливу на здійснення підприємницької та інвестиційної діяльності, а отже, регулювання соціально-економічних процесів. Ефективність оподаткування безпосередньо визначається деталями реалізації податкової політики і є найважливішим у регулюванні соціально-економічними процесами держави, включаючи комплекс економічних, організаційних і правових заходів, що регулюють податкові відносини [41] та яку варто організовувати в такий спосіб, щоб одночасно забезпечити надходження коштів до бюджетів, достатніх для реалізації функцій держави та місцевого самоврядування, а також сприяти господарській активності, накопиченню та відтворенню капіталу, забезпечуючи економічне та соціальне зростання як країни загалом, так і окремих її територій.

В даний час в Україні є низка проблемних моментів, що стосуються податкової політики, соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень, які можуть бути систематизовані за такими напрямками, як: нормативно-правові, організаційно-економічні та управлінсько-регуляторні проблеми. Розглянемо їх конкретніше [42]:

1. Нормативно-правові: «відсутність конкретних нормативно-правових актів, спрямованих на формування пріоритетів податкової політики як основного важеля сприяння соціально-економічному розвитку територіальних громад; нестабільність законодавчої системи у сфері оподаткування; недостатня уніфікація (повторення, подвійне трактування, суперечливість) норм, закріплених у різних нормативно-правових документах, що регулюють бюджетні відносини; недостатнє закріплення та дотримання принципів законності, солідарності, економічної ефективності та соціальної справедливості при формуванні міських бюджетів; відсутність нормативних актів місцевої

влади, приміром, запровадження бюджетних регламентів у діяльності місцевих рад і середньострокового планування на рівні органів місцевого самоврядування».

2. Організаційно-економічні: «високий рівень залежності від суспільної та воєнно-політичної ситуації в країні, від економічних криз; слабка інформаційно-просвітницька робота щодо змін і напрямів податкової політики; спрощена система доходів юридичних і фізичних осіб, що суперечить принципу пропорційності, солідарності та соціальної справедливості; зростання податкового тягара та перерозподіл накопичення не на відтворення, а на споживання, що скорочує можливість розширення реального сектора економіки; надмірне підвищення норм оподаткування, що призводить до збільшення доходів тіньової економіки та зменшення зацікавленості у веденні легального бізнесу; зменшення сукупного попиту та частки податкових надходжень до бюджету; неоптимальна структура податків і зборів, складність процедур їх стягнення; низька рентабельність податкової системи; несистемна та необґрунтована система надання податкових преференцій».

3. Управлінсько-регуляторні: «недостатнє усвідомлення органами місцевого самоврядування значення оподаткування у забезпеченні ресурсів для розвитку територіальних громад відповідно до їхніх соціально-економічних потреб; недоліки інституційного середовища, що впливають на розвиток територіальних громад, їх становлення та функціонування в умовах змін адміністративно-територіального устрою та фінансової децентралізації; нераціональне використання бюджетних коштів громад, зокрема нехтування пріоритетами економічного розвитку та підвищення соціального добробуту населення на користь витрат на утримання чиновницького апарату органів місцевого самоврядування; відсутність цілісного бачення сучасної податкової політики, адаптованої до актуальних суспільно-політичних викликів та здатної забезпечувати соціально-економічний розвиток територіальних громад».

Водночас рівень ефективності податкової політики в Україні та можливості його вдосконалення визначається наявністю широкого кола

зовнішніх та внутрішніх факторів, що надають як позитивний, так і негативний вплив на особливості її формування та реалізації [43]. Детальніше розглядаємо їх в таблиці 2.1.

Враховуючи окреслені зовнішні та внутрішні чинники, які мають вплив на можливість реалізації податкової політики соціально-економічного розвитку територіальних громад, сформулюємо пріоритети її вдосконалення[44]: «участь висококваліфікованих фахівців у розробці податкової політики соціально-економічного розвитку місцевих органів влади з прогнозуванням та оцінкою можливостей і наслідків впровадження кращого світового досвіду в економічні реалії України; створення чіткої податкової системи, особливо на місцевому рівні, спрямованої на мобілізацію доходів місцевих бюджетів та стимулювання ролі податків в економічному розвитку, особливо шляхом стимулювання підприємницької та інвестиційної діяльності; встановлення відповідних, ненадмірних ставок податків і зборів для сприяння довірі до податкової системи. Це стимулюватиме інвестиційну та підприємницьку діяльність, що може зміцнити соціально-економічний потенціал органів місцевого самоврядування; посилити контроль за дотриманням податкового законодавства за цільовим використанням фінансових ресурсів, особливо податкових надходжень, накопичених у місцевих бюджетах; підвищення ефективності оподаткування та підвищення функціональності податкової системи на місцевому рівні шляхом формування податкової культури в органах місцевого самоврядування; стимулювання соціально-економічного зростання територіальних громад—справляння податків спрямувати на підвищення конкурентоспроможності окремих громад, а саме на розвиток підприємницького сектора; виведення тіньового сектора з нелегального обігу; стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності на місцевому рівні; покращення інфраструктурного забезпечення територій; розширення соціальних можливостей мешканців територіальних громад (особливо в сільській місцевості); скорочення рівня міграції населення [45].

Реалізація визначених пріоритетів податкової політики для соціально-економічного розвитку територіальних громад України, з урахуванням її адміністративно-територіального устрою та відмінностей у природно-ресурсному, виробничо-галузевому й соціально-економічному потенціалі окремих територій, повинна здійснюватися переважно на місцевому рівні [46]. Це сприятиме створенню своєрідних «центрів розвитку», економічне зростання яких поширюватиметься на регіональний і національний рівні за принципом дифузії.

Таблиця 2.1.

SWOT-аналіз податкової політики соціально-економічного розвитку
територіальних громад в Україні

Можливості	Загрози
1. Регулювати соціально-економічний розвиток на національному і місцевому рівнях. 2. Стимулювання розвитку бюджетоутворюючих секторів економіки. 3. Підвищення зайнятості, стимулювання суспільного попиту та обмеження інфляції,. 4. Сприяння прозорості потоків капіталу та легалізації бізнесу 5. Оптимізація структури податкової системи до вимог соціально-економічного розвитку територіальних громад	1. Втрата контролю за значною частиною території через військову агресію з боку рф з відповідними соціальними та економічними наслідками. 2. Високий рівень залежності від міжнародної фінансової допомоги. 3. Зниження боргової стійкості держави, нарощування державного боргу та загроза дефолту. 4. Неефективна побудова податкової політики та корупційна складова, що сприяє підтримці окремих, часто низько конкурентних секторів економіки, посилюючи розвиток монополій, бізнес-структур тощо. з низькою конкурентоспроможністю, що дестабілізує ринкові процеси та зменшує довіру до держави у питанні оподаткування. 5. Структура податків та зборів до бюджетів різних рівнів побудована без урахування регіональних особливостей розвитку країни, розшарування територіальних громад за доходами та капіталом.
Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Зростання податкової свідомості громадян. 2. Розробка моделі надання сервісних послуг у сфері оподаткування. 3. Досягнення гармонійної узгодженості з податковими системами інших держав.	1. Податкова політика ще не повністю сформована, а податкова система знаходиться на етапі реформування, що порушує стабільність і ускладнює оцінку ефективності впроваджених заходів. 2. Недоліки, суперечності та непослідовність нормативно-правової бази, а також

4. Наявність належної нормативно-правової бази для створення сприятливого інституційного середовища. 5. Можливості для підготовки висококваліфікованих національних спеціалістів.	можливість подвійного тлумачення положень податкового законодавства. 3. Недостатня ефективність податкових стимулів для підтримки інноваційного виробництва та підприємництва на місцевому рівні. 4. Низька результативність застосування податкових інструментів для зменшення тіньового сектора економіки та легалізації підприємницької діяльності. 5. Нераціональне використання фінансових ресурсів, зосереджених у бюджетах місцевих громад.
---	--

На нашу думку, пріоритети податкової політики розвитку територіальних громад повинні реалізовуватися у тісному взаємозв'язку з цілями податкової політики, орієнтованими на ключові аспекти та напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.

Зокрема, завдання податкової політики щодо розвитку територіальних громад зводяться до наступного [47]:

1. Формування податкової політики з урахуванням специфічних особливостей територій, існуючих проблем та потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад.

2. Запровадження науково обґрунтованої та збалансованої системи оподаткування на місцевому рівні з використанням ресурсів територій. Наприклад, введення туристичного збору, збору за паркування транспортних засобів, торговельного та інших видів зборів у громадах із розвинутою туристичною інфраструктурою та великим потоком туристів; транспортного збору – у громадах із розвиненим транспортним сполученням, транспортними вузлами чи розташуванням основних транспортних магістралей країни.

3. Впровадження найкращих міжнародних практик у забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад через удосконалення податкової системи, наповнення місцевих бюджетів і ефективне використання їхніх коштів для підтримки позитивних змін у межах окремих територій [48].

Реалізація цих цілей можлива завдяки синергетичному ефекту від удосконалення та зміцнення організаційно-інституційної, нормативно-правової,

економічної, соціальної, інвестиційної та інноваційної складових розвитку територій.

2.3. Інструменти підтримки бізнесу територіальних громад

Війна стала одним із найсерйозніших викликів для України за весь період її незалежності, і наша держава продовжує долати його. Вона суттєво вплинула на економіку країни, зокрема на діяльність більшості підприємств. Станом на 2023 рік виробнича завантаженість підприємств знизилася до 45,7% порівняно з 72,4% у 2021 році [49]. Хоча компанії планують нарощувати обсяги виробництва, додатковим значним викликом залишається скорочення попиту, спричинене зниженням купівельної спроможності населення та високим рівнем інфляції.

Багато підприємств та організацій опинилися в зоні активних бойових дій, що спричинило значні втрати та руйнування. Однак навіть ті підприємства, які знаходяться далеко від зон обстрілів, стикаються зі серйозними проблемами, такими як порушення логістики, нестача сировини та блокування кордонів, що стало особливо критичним наприкінці 2023 та на початку 2024 років.

Тож розглянемо динаміку кількості активних компаній в Україні (рис. 2.2)



Рис. 2.2. Динаміка кількості підприємств в Україні за 2012–2022 рр, млн [50]

Як видно з рис. 2.1., у 2022 році кількість підприємств зменшилася на 11,44%, що стало найгіршим показником за весь аналізований період. Навіть під час пандемії COVID-19 падіння кількості бізнесів не було таким значним, як у період війни. Більшість закритих компаній знаходилися на окупованих територіях України або зазнали ракетних ударів з боку рф.

Далі проаналізуємо вплив війни на обсяги реалізованої продукції у період 2011–2022 років (Рис. 2.3.).



Рис. 2.3. Динаміка обсягу реалізованої продукції підприємствами в Україні за період 2011–2022 рр., млрд грн [50]

У 2022 році обсяг реалізації знизився на 24,63% порівняно з 2021 роком. Це, зокрема, пов'язано зі скороченням кількості компаній, що істотно вплинуло на загальну динаміку реалізації продукції.

Далі проведемо аналіз структури реалізованої продукції за галузями та оцінити, як війна вплинула на галузеву структуру економіки України (рис. 2.4.).

Згідно з даними рисунка 2.4, можна помітити, що війна не суттєво вплинула на галузеву структуру, оскільки частки галузей у 2021 та 2022 роках залишилися відносно незмінними, що свідчить про їхню стабільність.

Коли підприємства, здавалося, вже адаптувалися до нових умов роботи, черговим ударом стали атаки супротивника на енергетичні об'єкти, що значно ускладнило ситуацію. Серед інших викликів були перебої зі зв'язком та доступом до Інтернету, труднощі з бронюванням співробітників і поїздками за кордон, протести на кордоні з Польщею, запровадження нових правил перетину кордону

та низка інших проблем, з якими стикалися українські компанії у період 2022–2024 років.

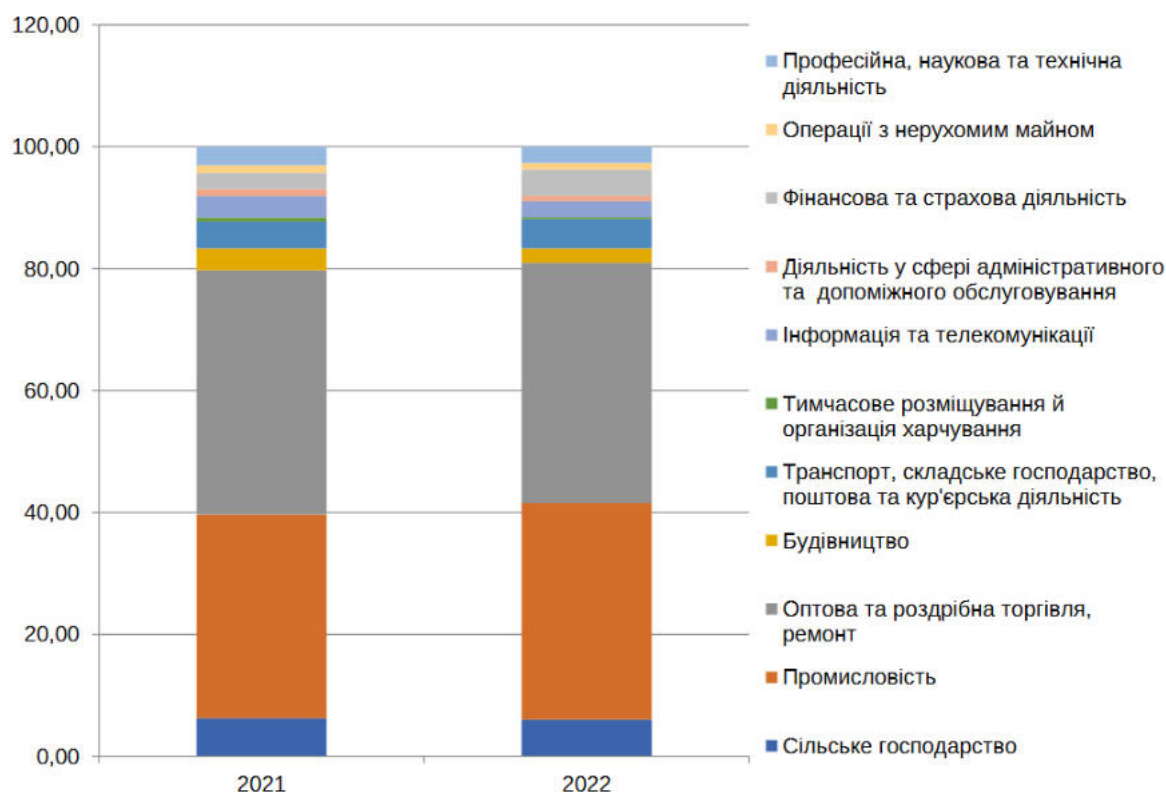


Рис. 2.4. Порівняльний аналіз галузевої структури реалізованої продукції підприємствами в Україні за період 2021–2022 рр, % [50]

Підсумуємо загальні збитки, завдані рф як українському бізнесу, так і економіці загалом (рис. 2.5)

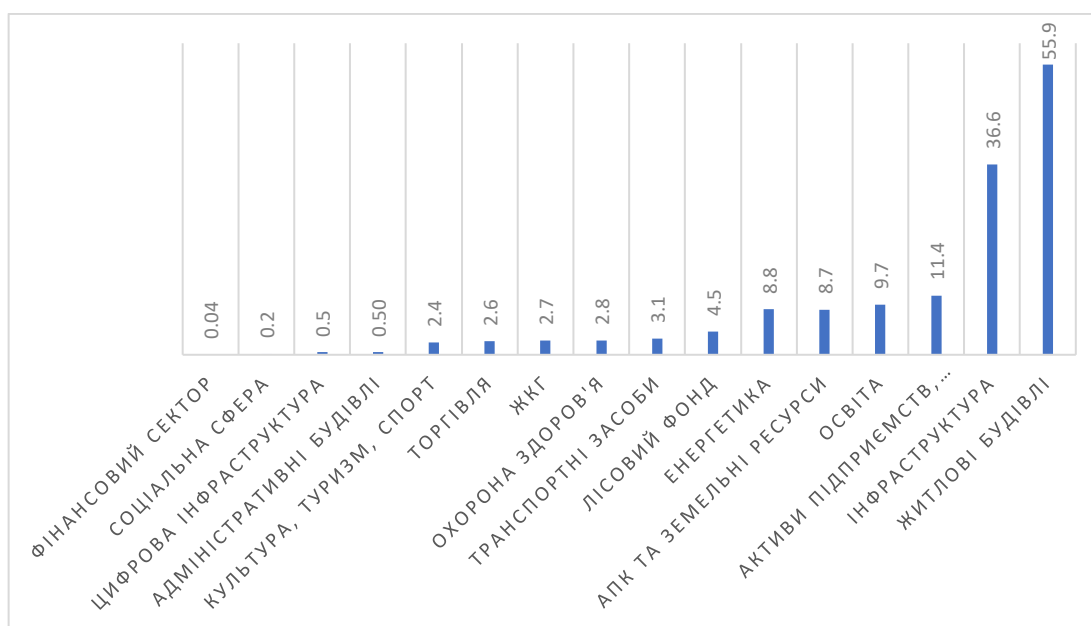


Рис. 2.5. Оцінки завданих збитків українському бізнесу та економіці України станом на 2023 рік, млрд. дол. США [51]

Як видно з рис. 2.5, наймасштабніший збитків та руйнувань зазнали цивільні житлові будівлі, інфраструктура й активи підприємств, сумарна частка яких складає 68,9%.

Розвиток бізнесу в Україні залежить від багатьох факторів, але насамперед від зусиль підприємців та їхньої здатності працювати в складних умовах, шукаючи нові можливості для розвитку своїх компаній [52]. Український бізнес, як і наша держава, демонструє свою стійкість, щодня знаходячи рішення для подолання нових викликів.

Серед позитивних змін, які сприяли розвитку українського бізнесу, варто відзначити спрощення системи оподаткування та зниження податкових ставок для окремих видів компаній. За відносно короткий час від початку війни Верховна Рада ухвалила низку законів, що внесли зміни до Податкового кодексу. Ці заходи дають змогу українському бізнесу ефективно функціонувати на економічному фронті та підтримувати ЗСУ через сплату податків. Ключовими інструментами підтримки бізнесу, які впровадив уряд: податкові канікули; сприяння в логістиці (створення е-черги перетину кордону); надання безвідсоткових кредитів; створення програм з просування українських брендів закордоном; урядові замовлення; допомога з релокацією; надання державних грантів.

Основні заходи підтримки бізнесу включають податкові канікули, логістичну допомогу, кредитування, просування продукції, державні замовлення, спрощення митних процедур, а також підтримку в релокації та експорті. Значущим кроком стало рішення уряду дозволити великому бізнесу з річним доходом до 10 млрд грн користуватися спрощеною системою оподаткування, сплачуючи єдиний податок у розмірі 2%. Крім того, підприємці-єдинники, які не отримують доходу, звільняються від сплати єдиного соціального внеску за себе та мобілізованих працівників. Важливою формою підтримки стало також надання кредитів до 60 млн грн для будь-якого бізнесу за ставкою 0% на період воєнного стану та ще місяць після його завершення [53].

Слід зазначити, що частина компаній, які перейшли на спрощену систему оподаткування, зробили це не для економії, а з метою спрямувати частину свого прибутку на підтримку Збройних Сил. До таких підприємств належать більшість українських компаній, зокрема Intertop, IBOX BANK, Епіцентр, ROZETKA, Київстар, МоноBank, а також численні ІТ-компанії та інші.

Важливою формою підтримки бізнесу на рівні територіальних громад є фінансування цифрових проєктів, пов'язаних із воєнним станом, які сприяють Збройним Силам у протистоянні ворогу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Проекти територіальних громад у сфері цифрової трансформації України
в умовах воєнного стану

Регіон, назва проєкту та рік реалізації	Сума інвестування в дол.
Київська область, Безпечна Київщина 2023 рік	1329,10
Кіровоградська область, Технологічний парк Flight City 4.0 2023рік	300000,00
Луганська область, Коворкінговий простір STEM 2022рік	25109,99
Одеська область, Протиповітряна оборона (дрони + АД) 2023 рік	6804,13
Чернігівська область, Кіберзахист інформаційних ресурсів Єдиної інформаційної системи державного управління, 2023 рік	163611,67

Реалізуючи цифрові проєкти, територіальні громади прагнуть зміцнити інформаційну безпеку та сприяти впровадженню сучасних технологій у діяльність підприємств.

Сьогодні українські територіальні громади розробляють різноманітні проєкти та програми, спрямовані на підтримку бізнесу та створення сприятливих умов для його розвитку.

Отже, пропонується розробити стратегію підтримки бізнесу на місцевому рівні в умовах воєнного стану та процесів цифровізації, яка включатиме в себе:

1. Надання грантів: фінансування малих компаній аграрного та інформаційного спрямування; надання грантів на створення стартапів.

2. Створення податкових умов: сприяння розвитку підприємництва через зменшення податкового навантаження; зменшення податків для новостворених компаній.

3. Підтримка у просування продукції: співфінансування виставок та ярмарків; надання державних замовлень та закупівель;

4. Сприяння інвестицій: створення комфортних умов для притоку інвестицій в місцевий бізнес; надання іноземним інвесторам гарантій.

Інвестуючи в розвиток бізнесу, територіальна громада фактично інвестує у свій власний прогрес, що і є ключовою метою запропонованої нами стратегії.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування дієвої системи територіальних громад в Україні, реалізоване в рамках адміністративної реформи та бюджетної децентралізації, сприяло прискоренню регіонального розвитку. Це стало можливим завдяки розширенню можливостей регіонів у залученні інвестицій та збільшенню надходжень до місцевих бюджетів. Проте, деструктивні явища в економіці України, спричинені військовою агресією, зумовлюють скорочення фінансових ресурсів територіальних громад і зниження загальної економічної активності підприємств. Така ситуація створює невизначеність у формуванні економічного середовища, зростання підприємницьких ризиків, падіння конкурентоспроможності територіальних громад і вимагає розробки рішень для подолання цих проблем.

Економічне середовище територіальних громад формується під впливом низки чинників, серед яких економічна активність, стан інфраструктури, рівень зайнятості населення, доступність ресурсів і послуг, податкова політика та інші важливі аспекти.

Зупинимося на основних аспектах економічного середовища територіальних громад:

1. Економічна активність: «рівень господарської діяльності залежить від кількості та розвитку підприємств, а також від підприємницької ініціативи; громади з високим рівнем економічної активності здатні залучати більше інвестицій, створювати нові робочі місця та стимулювати розвиток регіональної економіки».

2. Інфраструктура: «розвинена інфраструктура, зокрема транспортна, енергетична, освітня та медична, відіграє ключову роль у забезпеченні

стабільності територіальних громад; її наявність сприяє полегшенню доступу до ресурсів і ринків».

3. Рівень зайнятості: «створення робочих місць і розвиток ринку праці є важливими чинниками економічної стабільності громад; територіальні громади з високим показником зайнятості мають більш стійке економічне середовище».

4. Податкова політика: «підходи до оподаткування в громадах впливають на їхню привабливість для бізнесу та інвесторів; створення сприятливого бізнес-середовища можливе завдяки заходам, таким як податкові пільги чи зниження ставок».

5. Інновації та розвиток: «територіальні громади, що сприяють впровадженню інновацій і розвитку, зазвичай мають більш конкурентоспроможне економічне середовище».

Слід зважати на унікальність кожної територіальної громади, адже розвиток її економічного середовища залежить від врахування особливостей та потенціалу конкретного регіону. Крім того, важливу роль у формуванні економічного середовища громад відіграють глобальні та національні економічні тенденції.

Умови воєнного стану спричинили виникнення нового для України явища – релокації бізнесу з регіонів, охоплених бойовими діями, та тимчасово окупованих територій. За даними Міністерства економіки України (2022), було переміщено 800 підприємств, з яких 78 % уже відновили повноцінну діяльність у нових локаціях, тоді як 239 підприємств продовжують пошук відповідних місць або способів транспортування. Також спостерігається явище повторної релокації [54].

Бізнеси відновлюють свою діяльність на колишніх локаціях через покращення безпекової ситуації в цих регіонах.

Воєнні дії на території України суттєво вплинули на умови ведення підприємницької діяльності. Багато бізнесів повністю або частково втратили виробничі потужності, кваліфікованих працівників, а також зазнали змін у логістичних процесах. Станом на кінець 2022 року 31,7 % підприємств не

працювали або були майже зупинені [55]. Згідно з дослідженнями щодо стану та потреб бізнесу в Україні, цей показник став найнижчим із початку опитувань у березні. Зокрема, у квітні частково або повністю не працювали 55,9 % підприємств, у червні — 46,8 %, а у вересні — 33,8 %. Наразі дослідники виділяють кілька категорій суб'єктів господарювання: ті, що залишилися на початковому місці діяльності, ті, що працюють у гібридному форматі (частково дистанційно), а також ті, що здійснили релокацію [56].

Воєнні дії спричинили значні руйнування, насамперед фізичної інфраструктури. Найбільших втрат зазнали первинний сектор економіки (сільське господарство та видобуток) і вторинний сектор (виробництво). Натомість третинний сектор (сфера послуг), на який до війни припадало близько 65 % ВВП країни, виявився більш адаптивним, що дозволило підтримувати економічну активність населення навіть у прифронтових зонах. Війна створила нові умови невизначеності, змінила формати забезпечення життєдіяльності населення, сформувала нові потреби та викликала потребу у комплексній мобілізації ресурсів. Це спрямовано на збереження оптимального соціально-економічного стану, відновлення та економічний розвиток постраждалих громад. Також виникла потреба у нових формах співпраці, взаємопідтримки та міжсекторної взаємодії для забезпечення безпеки, захисту життя, фізичного й психічного здоров'я, а також для збереження та підвищення якості життя мешканців територіальних громад [57].

Для аналізу стану територіальних громад України в умовах війни звернемося до аналітичних звітів, підготовлених у вересні поточного року Advanter Group, Європейською бізнес-асоціацією та Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій [58]. У звітах представлено результати досліджень актуальних перешкод і ризиків для діяльності українського бізнесу, які підтверджують наявність проблем у функціонуванні економічного середовища територіальних громад під час воєнного стану. Основні виклики та ризики для українського бізнесу, згідно з даними Advanter Group (863

респонденти) та ІЕДПК (понад 500 підприємств з територіальних громад 21 регіону України), відображені на рис. 3.1.

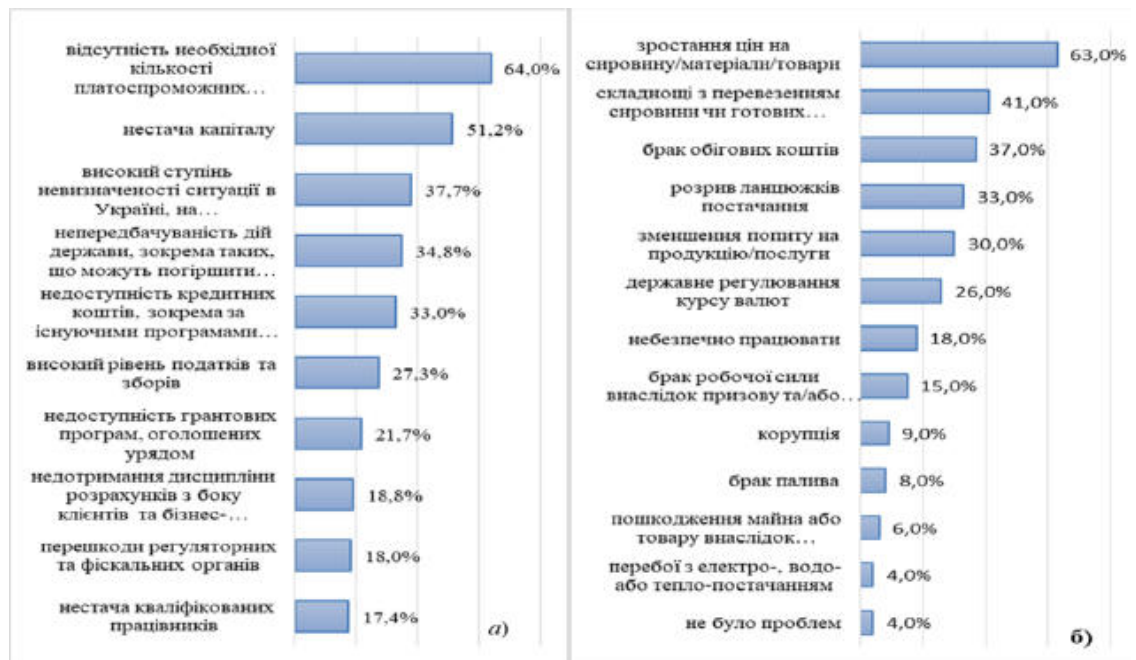


Рис. 3.1. Проблеми діяльності українських бізнес-структур у воєнних умовах: згідно з даними Advanter Group; за оцінками ІЕДПК [59]

Таким чином, ключовими проблемами функціонування та розвитку українського бізнесу в умовах війни є: нестача платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку, дефіцит капіталу та високий рівень невизначеності ситуації в країні.

Сучасний етап розвитку територіальних громад в Україні вимагає формування ефективного взаємозв'язку між громадами та регіонами, у межах яких вони розташовані. Системний підхід до забезпечення сталого розвитку територій передбачає врахування саме регіонального контексту, а не зосередження виключно на діяльності окремих громад. Водночас територіальні громади та регіони стикаються з численними викликами, такими як зниження рівня життя, зростання безробіття, скорочення інвестицій та іншими факторами, які негативно впливають на їхню конкурентоспроможність.

Згідно з висновками сучасних українських науковців, у воєнних умовах ключовими антикризовими інструментами для відновлення та соціально-економічного розвитку в стратегічній перспективі повинні стати: фінансовий лізинг, аутсорсинг, індустриальні парки, агенції місцевого економічного

розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери, револьверні фонди, соціальне підприємництво, а також підтримка внутрішньо переміщених осіб тощо [60].

Найефективнішими можуть бути такі інструменти:

1. Револьверні фонди, які надають економічно вигідні позики на поворотній основі підприємствам для реалізації економічних цілей, що узгоджуються зі стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку громад.

2. Бізнес-інкубатори, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності громад, розвитку бізнес-середовища, стимулюванню підприємницької діяльності, створенню нових робочих місць, зростанню бюджетних надходжень та зменшенню рівня тіньової економіки.

3. Соціальне підприємництво, яке зосереджене на вирішенні конкретних соціальних завдань та узгоджується з цілями стратегій розвитку громад, а також адвокаційні та мотиваційно-освітні заходи.

Одним із ключових завдань сучасної науки має стати розробка системи складових та індикаторів для оцінки економічного середовища територіальних громад. Створення такої системи сприятиме низці позитивних змін у контексті післявоєнного відновлення, зокрема: порівняння економічного середовища окремих громад дозволить ефективніше кооперуватися та реалізовувати спільні проекти та програми; можливість порівняння економічного середовища в динаміці та відстежування прогресу в межах громади; зростання рівня інвестиційної привабливості, оскільки інвестори краще розумітимуть, у якому середовищі працюють громади; зростання рівня добробуту для населення та надходжень до місцевого бюджету; розробка більш якісних та ефективних стратегій розвитку для економічного розвитку.

Для створення уніфікованої системи оцінки економічного середовища територіальних громад можна адаптувати концепцію «5 капіталів» Джонатана Порітта для її застосування на рівні громад. Цю модель розробила організація

«Forum for the Future», заснована британським експертом у галузі екології Джонатаном Поріттом [61].

У рамках моделі визначено п'ять основних типів капіталу:

1. Людський капітал включає здоров'я, знання, навички та мотивацію людей, які є основними чинниками продуктивної діяльності.
2. Виробничий капітал охоплює матеріальні ресурси або основні засоби, що підтримують виробничий процес, але не є кінцевим продуктом, зокрема інструменти, машини та будівлі.
3. Природний капітал охоплює запаси або потоки енергії та матеріалів, що використовуються у процесі виробництва товарів і послуг.
4. Фінансовий капітал відіграє ключову роль в економіці, забезпечуючи можливість володіння та обміну іншими видами капіталу. Проте, на відміну від інших типів, він не має власної реальної вартості, а виступає представником природного, людського, соціального або виробничого капіталу.
5. Соціальний капітал охоплює інституції, які сприяють підтримці та розвитку людського капіталу через співпрацю з іншими, зокрема сім'ями, громадами, підприємствами, профспілками, школами та волонтерськими організаціями.

Слід зазначити, що ця концепція була спочатку розроблена для застосування в приватному секторі для оцінки діяльності окремих компаній. Тому для її використання у контексті оцінки територіальних громад необхідна адаптація. Зокрема, варто врахувати елементи, які є характерними для громад як суб'єктів публічного управління.

ВИСНОВКИ

У контексті реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні поняття територіальної громади набуває нового значення, збагаченого соціально-економічним змістом. Теоретичні засади формування та функціонування територіальних громад є об'єктом досліджень представників різних наукових галузей.

Дефініція «територіальна громада» у вітчизняній науці постійно розвивається та уточнюється. Економічний підхід до визначення поняття «територіальна громада» базується на забезпеченні загального добробуту, фінансової стабільності, економічного розвитку громади та задоволенні базових екзистенційних потреб її мешканців.

Важливою передумовою структурних змін у територіальному розвитку є належне правове, організаційне та економічне забезпечення функціонування територіальних громад. Підкреслено важливість комплексного застосування принципів формування організаційної структури громади, таких як ефективність, інституційність, самостійність, мобільність, економічність, оптимізація, системність, пропорційність, узгодженість інтересів та спеціалізація. Виділено три основні сектори впливу на місцевий економічний розвиток: громада, населення та бізнес-структури. Обґрунтовано, що кожен учасник процесу отримує свої вигоди: бізнес — сприятливі умови для діяльності; населення — створення робочих місць; місцевий бюджет — податкові надходження, які спрямовуються на покращення умов життя населення, підтримку бізнесу та розвиток територіальної громади загалом.

Здійснивши порівняльний аналіз фіскальної динаміки формування дохідної частини місцевих бюджетів у довоєнний та воєнний періоди, а також визначено наслідки цього парадигмального зсуву, пов'язані з недоотриманням податкових надходжень. Окреслено перспективні напрями розвитку територіальних громад, які включають вирішення фінансових проблем і

забезпечення стійкості, стабільності та адаптивності фінансового управління регіонів у кризових умовах.

Дослідження розвитку бізнесу на прикладі територіальних громад показало, що місцева влада в Україні зацікавлена у створенні сприятливих умов для підприємницької діяльності та надає максимальну підтримку як існуючим, так і новим компаніям. Запропонована стратегія розвитку підприємництва в територіальних громадах України спрямована на побудову взаємовигідних відносин між бізнесом і громадою. Розвиток бізнесу приносить місцевій владі податкові надходження, і чим успішніший бізнес, тим більшими є ці надходження. Основна ідея цієї стратегії полягає у спільному розумінні взаємної вигоди, що базується не лише на підтримці підприємств, але й на підготовці майбутніх фахівців, які разом працюватимуть над розвитком та популяризацією громади як в Україні, так і за її межами.

Формування стійкого економічного середовища територіальних громад вимагає впровадження ефективного комплексного підходу, який включає розвиток інфраструктури, залучення інвестицій та підтримку людського капіталу. Це стає особливо актуальним у контексті відновлення економічної активності після кризового періоду, спричиненого початком війни. Значущість такого підходу полягає у створенні стабільних умов для розвитку громад, що сприяє підвищенню рівня життя населення та зменшенню економічного розриву з іншими регіонами. У цих умовах ефективне функціонування бізнес-структур є критично важливим для територіальних громад України. Бізнес відіграє ключову роль у забезпеченні доходів для власників, найманих працівників, а також наповненні державного бюджету і бюджетів громад різних рівнів.

У результаті дослідження встановлено, що територіальні громади стикаються з низкою проблем, зокрема економічною нестабільністю, соціальною нерівністю, демографічними викликами та іншими чинниками. Враховуючи ці проблеми, були ідентифіковані ключові фактори, що впливають на розвиток громад, зокрема державна політика, рівень фінансування, доступ до ресурсів та інфраструктури. Рекомендації для подальшого розвитку громад включають

збільшення фінансування на місцевому рівні, покращення доступу до освіти та охорони здоров'я, стимулювання місцевого підприємництва, забезпечення участі громадян у процесі прийняття рішень та охорону природних ресурсів. Ці заходи спрямовані на досягнення сталого розвитку, соціальної стійкості та підвищення добробуту мешканців громад. У цілому, підкреслюється важливість системного підходу до розвитку територіальних громад в Україні, який враховує комплексний характер викликів і чинників, що впливають на їхній розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошина Н. М. Поняття й ознаки територіальної громади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків: Право, 2011. Вип. 21. С. 173–180.
2. The role of Swiss civic corporations in land use planning/J. D. Gerber, S. Nahrath, P. Csikos, P. Knoepfel. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2011. Vol. 43. P. 189.
3. Кулакова Є. В., Бречко А. С. Щодо поняття та сутності територіальних громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 44–48.
4. Лиска О. Г. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04. Харків, 2009. 20 с.
5. Баймуратов М. А. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине. Харьков: Одиссей, 2000. С. 7.
6. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія/Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України. Київ, 2001. С. 47–57.
7. Варда Я., Колосовські В. Острови надій. Розробка стратегій локального розвитку. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. С. 43.
8. Is CSR the panacea for SMEs? A study of socially responsible SMEs during economic crisis / S. Magrizos, E. Apospori, M. Carrigan, R. Jones. *European Management Journal*. 2021. Vol. 39. No. 2. P. 291–303.
9. Сушинський О. І. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів. Львів: АФША, 2003. С. 48–49.
10. Hart R. UN predicts more than 8 million refugees will flee Ukraine this year. *Breaking. Business. Forbes Staff*. 2022. URL: <https://www.forbes.com/>

sites/roberthart/2022/04/26/un-predicts-more-than-8-million-refugees-will-flee-ukraine-this-year/?sh=75e190b869ef

11. Орзіх М. П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Місьцеве і регіональне самоврядування України*. 1995. Вип. 1–2 (10–11). С. 67.
12. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. Київ: Знання, 1999. С. 75.
13. Корнієнко М. І. Пошук варіантів місцевого самоврядування ще продовжується. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. Київ, 1994. Вип. 4 (9). С. 17.
14. Баймуратов М. О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького*. Київ, 2001. С. 122–123.
15. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник центральної виборчої комісії*. 2008. Вип. 2. № 12. С. 46–52.
16. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. УАДУ (Львівський філіал) / за заг. ред. А. О. Чемериса*. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 223–228.
17. Скібіцька Л. І., Скібіцький О. М. Менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ-ри, 2007. С. 39.
18. Остром Е. Керування спільним: еволюція інституцій колективної дії / пер. с англ. Монтян Т. Ю. 2012. 400 с.
19. Григорьев В. А. Становлення місцевого самоврядування в Україні. Одеса: Юрид. л-ра, 2000. 108 с.
20. Васильчук Н. О., Перепелюкова О. В. Сучасні тренди донорської допомоги в Україні в контексті розвитку об'єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ. Економіка. Регіональна економіка*. 2017. № 11. С. 107–111.
21. Пухтинський М. О. Проблеми реалізації конституційно-правових

засад місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць УАДУ*. 1999. Вип. 1. С. 257.

22. Конституція України від 1996р. № 30. Ст.141 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%EA/96-%E2%F0>

23. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.

25. Європейська хартія місцевого самоврядування, (м. Страсбург, 15 жовт. 1985 р.): пер. з англ. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994036>

26. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 черв.2014 р. № 1508-18. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

27. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

28. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України»: Закон України від 15.03.2022 р. № 2134-IX. *Бюджетний кодекс України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>

29. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова КМУ від 8 квіт. 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

30. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВРУ від 17.07.2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

31. Струк Н. П. Соціально-економічний розвиток територіальних громад і місцеве оподаткування: взаємозв'язок та взаємовплив. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/57.pdf

32. Чиж В. І., Сахно Т. А. Взаємозв'язок розвитку об'єднаних територіальних громад із розвитком регіону. *Серія: Економічні науки. Збірник наукових праць* ЧДТУ, 2019. Випуск 52. URL:

<https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1714/1/8.pdf>

33. Сірик З.О. Економічний розвиток і співробітництво територіальних громад. *Регіональна економіка*, 2016. №3 URL:

http://re.gov.ua/re201603/re201603_034_SirykZO.pdf.

34. Звонар В.П. SMART-громада як соціально-економічний феномен. *Демографія та соціальна економіка*, 2017. № 3 (31) URL:

<https://dse.org.ua/arhcive/31/6.pdf>.

35. Бокійчук З. Економіка як явище суспільних процесів. Тільки здорове суспільство здатне творити ефективну економіку. URL:

<https://surma.com.ua/471-ekonomika-iak-iavyshchesuspilnykh-procesiv-tilky-zdorove-suspilstvo-zdatne-tvoryty-efektyvnu-ekonomiku.html>.

36. Данилишин Б. Структурні реформи, які здатні змінити Україну. *Українська правда*, 2022 URL:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/31/687649>.

37. Саприкіна Н. В. Громадянське суспільство в системі сучасних суспільно-економічних відносин. *Економіка та держава*, 2014. №12/2014. URL:

http://www.economy.in.ua/pdf/12_2014/8.pdf

38. Панухник О. В. ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І ЗАВДАННЯ НА ПЕРСПЕКТИВУ. URL:

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/15898-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-31629-1-10-20240610%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/15898-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-31629-1-10-20240610%20(2).pdf)

39. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Фінансово-кредитна діяльність: *Проблеми*

теорії та практики. 2022. Том 2 (43). URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/download/3558/3521/13459>

40. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>

41. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., № 2755-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

42. Жаріков А. Ю. Бюджетно-податкова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9756>

43. Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31. URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1874>

44. Глухова В. І., Кравченко Х. В. Роль бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3129-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3038-1-10-20231214.pdf>

45. Пелехатий А. О., Патицька Х. О. Стратегічні пріоритети бюджетної політики розвитку територій України в умовах реалізації стратегії регіонального розвитку. *Проблеми економіки*. 2021. № 2. С. 86–94.

46. Кривонос Д. А. Податкова політика у системі державного регулювання економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3212>

47. Квасній О. Р. Організаційно-економічні засади розвитку територіальних громад у контексті зміцнення інституту місцевого оподаткування. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47-2. С. 16–20.

48. Раделицький Ю. О., Квасній О. Р. Основи формування податкового потенціалу місцевих бюджетів у контексті децентралізаційних процесів. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 6. С. 252–258.

49. Assessment of the Impact of the War on Micro-, Small-, and Medium-sized Enterprises in Ukraine (2023). URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine?fbclid=IwAR2UqHzWnyVtRONMuI7NZPGRsxYTre4Wdi0LVsxYzNCdaDTyVPeyI3cFEUg>
50. Статистка. Діяльність підприємств (2023). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm
51. Інститут Київська Школа Економіки (2023) Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_Report.pdf
52. Більовська О., Майстро Р. Особливості підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Економічні науки*. 2023. № 2. С. 50–54.
53. Урядовий портал (2023) Кредитна програма. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-nadaye-mozhlyvist-otrimati-kredit-do-60-mln-grn-bud-yakomu-ukrayinskomu-pidpriyemstvu-pid-0-na-chas-voyennogo-stanu-za-programoyu-5-7-9>
54. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. Міністерство економіки України: вебсайт. URL: <http://surl.li/fpjoi>
55. Ландовський, Я. та Михайлюк, І., 2022. Вимушена міграція та релокація бізнесу як потенціал територіальних громад. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences* : зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кембридж, Вінниця-Кембридж: Європейська наукова платформа, Р. С. Publishing House. С. 145–146
56. Тихончук, Л. та Піддубний, А., 2023. Функціонування релокованого бізнесу у територіальних громадах (на прикладі Рівненської області). *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*, 1 (101), с. 216–227

57. Подзізей, О., 2023. Концептуальні підходи відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економіка*, 1, с. 28–33.

58. Коломицева, О. та Проданова, Л., 2022. Бізнес-структури територіальних громад України в умовах військового стану: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки*, 66, с. 17–29

59. Institute of Economic Research and Political Consultations, 2022. URL: <http://www.ier.com.ua/en>

60. Дементов, В. Підтримка підприємництва як один із дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів: матеріали XIV Міжнародної науковопрактичної конференції (19-20 травня 2023 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ*. Суми: СФ ХНУВС, 2023. 373 с

61. The Five Capitals - a framework for sustainability. Forum for the future URL: <https://www.forumforthefuture.org/the-five-capitals>

Складові організаційно-економічного забезпечення територіальної громади



Структура власних доходів бюджетів ТГ в Україні у 2017–2023 рр., %

